

Dorina ROTARI

Dialogul cărtărescian cu Eminescu: revizionism și fascinații comune

D. R. – lector la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. În 2017 a susținut teza de doctor în filologie *Eminescianismul: spirit tradițional și modern în poezia română contemporană*. Domenii de competență: literatura română contemporană, literatura română din secolul al XIX-lea, literatura comparată.

Mișcările revizioniste prin care creatorii contemporani, în speță cei postmoderni, încearcă să metamorfozeze precursorii sunt variate, majoritatea mizând pe „trunchiere”, parodie, ludic, ironie etc. În contextul în care *repetiția*, ca problemă principală a „întârziatului” (după Harold Bloom), este ridicată dialectic la nivel de „re-creație”, transpare întrebarea dacă mișcările revizioniste îi ajută pe poeți să devină ei înșiși sau „îi deformează la fel de mult ca pe tați?” [1, p. 134]. Răspunsul nu poate fi univoc, dar, în cazul marilor creatori, ele au indubitabil un impact formativ, discontinuitatea față de precursori asigurând înnoirea poetică și individualizând instanțele creatoare.

Cazul Cărtărescu este ilustrativ în acest sens, poetul instituind o relație aparte cu modelul eminescian, care evoluează, în termeni bloomiene, de la „clinamen” la „kenosis” și „demonizare”, cel din urmă tip revizionist fiind expresia unui „Contra-Sublim”, menit a sugera „slăbiciunea relativă a precursorului” [1, p. 146]. Regăsim, inițial, în creația poetului (în volumul de debut *Faruri, vitrine, fotografii*, 1980) un ansamblu de structuri literare consfințite de tradiția eminesciană (în accepție largă, de tradiția romantică) – motivul lirei, al visului, al geniului, viziuni cosmogonice,

iubiri incompatibile etc. – care reflectă profunda conștiință a livrescului și constituie un pretext pentru digresiuni. Poetul postmodern realizează, prin „clinamen”, o re-semantizare a topoi-ilor eminescieni, *lumea ca teatru* fiind transformată într-un teatru absurd, iar înstrăinarea și scindarea eului evoluând până la afirmarea sentimentului alienării totale, al pierderii oricărui punct de sprijin în univers. Iulian Boldea subsumează aceste „obiecte de inventar” jocului manierist, opinând că această „conștiință a livrescului va duce prin exacerbare la sașietate” [2, p. 13-14] și va antrena schimbarea de viziune a autorului, implicit orientarea spre un alt tip de poezie.

Practica metaliterară este transpusă, progresiv, într-un discurs cu valențe ludice, parodice, care se cere receptat ca o modalitate de a sugera rezerva ironică față de reiterarea obsedantă și irelevantă a unor teme/viziuni consacrate. Acest tip de rescriere parodică se manifestă în *Poema chiuveței*, prin demitizarea scenariului romantic al iubirii imposibile din *Lucașfărul*. Sunt păstrate suficiente referințe care pun în evidență intenția de rescriere a modelului: tema recunoscutibilă din poemul eminescian a incompatibilității dintre terestru și celest, motivul reactualizării trecutului (fără nostalgia romantică), motivul visului care pune întreaga poezie sub semnul jocului gratuit etc. În termeni bloomieni, Cărtărescu realizează un revizionism de tip „kenosis”, mișcare a imaginației de „desfacere” și totodată de „izolare”, „golire” în raport cu precursorul [1, p. 133]. Mimând o atmosferă romantică, prin actualizarea unei recuzite tematice/stilistice consacrate, scriitorul postmodern desacralizează viziunea eminesciană asupra iubirii și o rescrie într-o cheie parodică, operație circumscrișă întregului volum *Poemele de amor*, care ar reprezenta, în opinia lui Nicolae Manolescu, „cea mai radicală și completă încercare de subversiune din literatura noastră, a poeziei înțeleasă ca expresie sau confesiune sentimentală” [3, p. 1342].

Perspectiva postmodernă a jocului livresc în opera lui Mircea Cărtărescu nu trebuie însă absolutizată, mai cu seamă că postmodernismul a fost, așa cum susține autorul însuși, o opțiune de moment, orientându-se spre alte „zone” cu convingerea că „o carte trebuie să-ți spună ceva și dincolo de literatură, la un nivel uman și suprauman” [4]. În contextul dat, motivația dialogului cărtărescian cu opera lui Eminescu trebuie căutată și într-o altă zonă, de profunzime, în acea tendință (ilustrată de

studiul *Eminescu. Visul chimeric*) de a descoperi „imaginea interioară” eminesciană, dar și în existența unui fond comun „al obsesiilor și fascinațiilor”.

Reconstituind (în *Visul chimeric*) „coerența teribilă a lumii eminesciene” și identificând drept punct central al imaginarului său poetic „drama eului scindat, a jumătății care-și caută jumătatea” [5, p. 180], Cărtărescu își certifică, de fapt (pe linia „descoperirii precursorilor”), propriile căutări ontopoetice, materializate într-o *poetică a dublului*. Astfel, drama eminesciană a eului scindat, corespunzătoare unei viziuni ontologice a rupturii – înstrăinarea de sine, ca sursă a tensiunii și a tragismului – devine premisa dialogului cărtărescian de profunzime cu opera lui Eminescu și temeiul revizionismului în raport cu precursorul, care se manifestă sub forma „demonizării”, desemnând, în accepția lui Bloom, abilitatea poetului urmaș de „a se deschide pe sine înspre ceea ce el crede a fi o putere a poemului-părinte care nu-i aparține părintelui însuși, ci unui nivel al ființei imediat dincolo de precursor” [1, p. 61].

Preocupat de „poetica dublului” în creația cărtăresciană și urmărind traseul eului scindat, care se manifestă „în toate gradele de scriitură”, Petru-Bogdan Rațiu opinează că „doar astfel versul eminescian *pe mine / Mie redă-mă!* prinde consistență într-o lume aflată în permanentă expansiune narcisică” [6]. Căutarea dublului (a *jumătății, gemenelui*, în termeni eminescieni) în cadrul unei lumi postmoderne solicită, după cum afirmă cercetătorul, un traseu specific de ficționalizare ce conține următoarele momente: 1. carența, lipsa, dispariția dublului (în imaginea fratelui, geamănului, mamei, tatălui, iubitei, idealului, până la orice formă în care eul se oglindește, se reflectă sau s-a proiectat odinioară); 2. asumarea dispariției și a personalității scindate; 3. debutul căutării și risipirea pentru identificarea dublului (și aici, implicit, pot exista forme multiple de dedublare), (re)luarea tuturor posibilităților de rostire prin valorificarea memoriei culturale; 4. autorefectarea și narcisicul din preaplin de sine sau, din contră, din lipsa chipului din oglindă; 5. întâlnirea dublului, revelarea lui și efortul identificării [6].

În opinia noastră, itinerarul ontopoetic delimitat de Petru-Bogdan Rațiu în creația lui Cărtărescu prezintă afinități evidente cu cel din *Oda eminesciană*, dezvăluind aceleași trepte de inițiere a eului în vederea refacerii integrității: 1. scindarea (*când de-odată tu apăruși în cale*), co-

respondentă dispariției dublului, la Cărtărescu, și asumării conștiinței scindate; 2. „învățarea” noii experiențe ființiale, corelată, la poetul post-modern, cu debutul căutării, autorefectarea/narcisicul; 3. reintegrarea sinelui (... *pe mine / Mie redă-mă!*), corespunzătoare întâlnirii cu dublul și efortului de identificare, la poetul contemporan. Nostalgia unității (atât la nivel ontologic, cât și la nivel poetic) implică însă modalități diferite de soluționare a crizei ontoetice în creația celor doi scriitori: la Eminescu, această modalitate este gândirea, consubstanțială creației, care ordonează universul sau îl instituie prin limbaj (*Ca s-explic a ta ființă, de gândiri am pus popoare*), iar la Cărtărescu – autocreația (ordonarea realității după un limbaj propriu, înscrierea existenței în acest limbaj).

Corespondențele vizionare din creația celor doi autori nu exclud divergențele la nivelul scriiturii. Noutatea discursului cărtărescian rezidă în modalitatea individuală de soluționare a crizei ontologice și poetice, astfel încât conștiința rupturii, asumată de poetul romantic la modul tragic, este, la Cărtărescu, temeiul unui discurs ludic, ironic, realizat prin textualizare și resemantizare, ca manifestări ale jocului postmodern cu literatura.

„Relația intra-poetică” cu Eminescu este resimțită și în epopeea *Levantul*, concepută ca o variantă ludic-ironică a istoriei literaturii române, unde vocile „corifeilor” (precursorilor) sunt mixate într-un discurs polifonic, voit obscurizat. Articulată la interferența dintre text (ficțiune), intertext și metatext, opera ilustrează cu prisosință tehnica colajului și a resemantizării intertextului, chiar dacă, după propria mărturisire a autorului, „nu are nimic de-a face cu optzecismul”, încununând „o obsesie lingvistică și culturală”: „Citindu-i pe Bolintineanu, pe Grigore Alexandrescu, pe Eliade Rădulescu, pe toți cei trimiși de eminescianism la lada de gunoi – sau, hai să zicem, mai blând, în cabinetul de orori – a istoriei literare, am crezut a desluși în acea beznă fascinante și originale flori de mină” [4].

Dincolo de evidenta tentație a jocului, care justifică amalgamul aparent eclectic de elemente (reale, imaginare, livrești etc.), ce creează impresia de „bazar carnavalizat, de bâlci textualizat, dominat de conotații livrești” [2, p. 17], Mircea Cărtărescu propune o viziune poetică integratoare, dublată de o conștiință reflexivă/autoreflexivă asupra proce-

sului de creație (a caracterului său convențional), etalând dominantele propriei scriituri: ludicul („Joacă îmi părea a face”), simbioza stilurilor („Stiluri mult sofisticate să aduc dâintr-un condei”), livrescul, ca spațiu autonom concurând cu realul („o lume-avea să iasă” [7, p. 220-221]) etc.

În cadrul discursului polifonic, vocea eminesciană este recurentă în virtutea statutului „canonic” al autorului în istoria literară rescrisă, dar și a „fascinațiilor comune”, recunoscute de autorul postmodern. Referințele la creația precursorului devin explicite prin alegerea epigrafului (un pasaj din cunoscuta scrisoare a lui Eminescu către Iacob Negruzzi: „Dacă în *Epigonii* veți vedea laude pentru poeți ca Bolliac, Mureșan și Eliade, acelea nu sunt pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci numai pentru că, într-adevăr, te mișcă acea naivitate sinceră, neconștiută cu care lucrau ei. Noi, cești mai noi, cunoaștem starea noastră, suntem trei de suflarea secolului și de aceea avem atâta cauză de a ne descuraja”), care relevă o finalitate asemănătoare celei din poemul eminescian – rescrierea/resemantizarea unor locuri comune ale poeziei precursorilor (echivalând cu o „re-în-ființare” a canonului) și decantarea unui sens al condiției creatoare. Moto-ul eminescian constituie și o modalitate de semnificare a alterității poetice, în sensul „demonizării” bloomiene, având statutul jumătății descoperite de Cărtărescu în opera predecesorului. Coordonatele discursului paratextual din *Levantul* sunt: racordarea la „suflarea secolului”, de care se simt străini ambii poeți, dar în care sunt nevoiți să trăiască („Într-un secol fără aripi, în odaie fără foc?”); și nostalgia unei scriituri autentice sub semnul inocenței (al „Visării”, „Poesiei”) și al încrederii în actul creator („Niciun story nu se leagă de nu crezi în adevăru-i”). Făcând abstracție de distanța cronologică și de specificul manifestării, această viziune (de sorginte eminesciană) constituie punctul de plecare al demersului cărtărescian de rescriere a canonului literar românesc, operație ce are drept miză (ca și în *Epigonii*) „re-funcționalizarea” lui și sustragerea de sub inerția tradiției culturale.

Momentul Eminescu este actualizat în epopee prin inserția mai multor nuclee ideatice, care relevă instituirea unei „relații intra-poetice” complexe cu precursorul. Se remarcă, inițial, un marcaj intertextual (cu tentă parodică/ludică) ce vizează portretul lui Manoil, amintind de prototipul eroului romantic eminescian („Manoli cufundat adânc în

vis, / Floarea-albastră căutând-o ca și blândul Novalis”); imaginea pre-genezei și a principiului primordial din *Scrisoarea I* („Neființă și ființă-s râncede grosolanii”; „Să-mpăcau bune și rele, întunec și lumine / Și totuna e mic, mare, nesfârșit și mărginit...”); zborul hyperionic din *Luceafărul* („Galaxii să dau în lături zob făcute de aripe, / Pere limitele lumii îndărăt în două clipe”), relativizat, ironic, de povara aripilor enorme („El sbura dodat în toate părțile, și în afară / Și înuntru, pân ce totul fu împlut d-a sa povară, / Dă lumina-ntunecată a aripelor enorme...”); cunoașterea de sine, prin cufundarea în vis și poezie, ca premisă a cunoașterii absolute („Te cufundă-n poezie și-n visare, te cunoaște / Tu pre tine, dar nu-n lume, ce-i asemeni unei broaște” etc. Resemantizarea intertextului eminescian (și nu numai, în contextul existenței mai multor voci în poem) constituie o modalitate de creare a propriului discurs, dar și un temei al configurării viziunii poetice prin trădarea creatoare a modelului/modelelor. În ordinea dată de idei, urmărirea „relației intra-poetice” instituite de scriitorul postmodern cu Eminescu implică recunoașterea unui spațiu în care se instalează ironia și ludicul, ca strategii de afirmare a originalității creatoare.

Poetul romantic este, totodată, primul dintre cei șapte corifei ai literaturii române (Eminescu, Barbu, Bacovia, Blaga, Arghezi, Stănescu, Cărtărescu însuși, „ultimul poetic însemnat dâן vacul cari / Va să vie” [7, p. 126]), cu statut de mentori spirituali, vizitați de Manoil. Întâlnirea cu Eminescu, în ipostaza unei statui gigantice pe un pedestal uriaș (modalitate de a sugera, parodic, prin îngroșarea contururilor, statutul canonic eminescian în literatura noastră și atitudinea venerantă a posterității față de poet), se produce într-un cadru romantic reconstituit din piese specifice ale imaginarului eminescian și printr-un discurs realizat cu recuzita poetului: „Oh, grăiește-ne, statuă cu ochi negri și cumiți / Prinse viață-al poesiei și al nopței dulce prinț”. Răspunsul nu se putea realiza decât în nota majoră dată de poemul *Luceafărul* („Și lin al apei scânteiat / Să-ți lunece pe pleoape-ți... / În tristul somnului regat / Intrarea să o capeți”), relevând retragerea interiorizată și însemnele superiorității geniului (imagine ce a pătruns adânc în conștiința publicului, definind profilul poetului romantic).

Totuși dialogul poetic instituit de autorul postmodern cu Eminescu are și alte resorturi decât cele ludice, care rezidă în consonanțele de vi-

ziune, resimțite și în acest poem. Excursul levantin este, indubitabil, un pretext pentru asumarea unei experiențe ontopoetice (cum se întâmplă în cazul tuturor marilor creații), având ca finalitate descoperirea unui sens de *a fi* al instanței creatoare: „Eu, Mircea Cărtărescu, am scris *Levantul* într-un moment greu al vieții mele, la vârsta de treizeci și unu de ani, când, nemaicrezând în poezie (toată viața mea de până atunci) și în realitatea lumii, și în destinul meu în această lume, m-am hotărât să îmi ocup timpul clocind o iluzie” [7, p. 159]. Mărturia vocii auctoriale (inserată în text) confirmă atât valoarea compensativă a scriiturii (în spiritul evadării romantice în fantezie și visare creatoare – „lumea cea visată” opusă de Eminescu „lumii cea aievea” în *Memento mori*), cât și esența ei ontopoetică, constituindu-se ca o meditație (problematizată) asupra esenței ființei umane și a celei creatoare.

Itinerarul inițiativ conturat în poem este animat de două provocări interogative, recurente și în creația eminesciană („Este omul o jivină sau e zeilor asemeni?” și „Ce mai este Poesia?”). Subvertirea ironică, la care apelează scriitorul postmodern, nu anulează însă conștiința tragică a ființei/lumii („știu că lumile-s praf”; „E de parcă niciodată n-ar fi fost, e vis de vis”) și a actului creator („Nici divina poezie, candelă ce dă sclipire / Lumii, altfel de gunoaie, de grețos și rânced fard / ... / Nu mai umple cupa vieții cu speranță și iubire. / Nimeni nu mai pleacă fruntea la cântarea unui bard”).

În spiritul precursorului, este relevată atât nimicnicia/efemeritatea ființei umane („Treapdă ca-n mușuroaie miliardele de semeni / Duși cu valul către moarte numai fiindcă s-au născut?”), implicit esența ei duală: spirit și materie („în centru e lumină, deși carnea pare tristă”), cât și relativitatea procesului de creație, în condițiile „deja-spusului” („Creatori și creature de-s în lanț neîntrerupt?”) și a „crizei limbajului”, insuficient și trădător în esența sa („Deci la ce să scriu când scrisa-mi și așa deșartă este”). Ca urmare, se profilează tentația evaziunii (cu valoare compensativă) într-un spațiu orfic, domint de „visări dulci și senine” (realizată și de eul eminescian în *Epigonii*): „Dar când nu am nici o carte și s-ascult cântări nu-mi vine / Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine”, cu amendamentul, ironic, că ipostaza poetului-Demiug, creator de lumi (din creația eminesciană), are drept corespondent *moașa*, investită doar cu rolul de a primi rodul creațiunii

altcuiva: „– Lânced muritor, salvează-ți viața ta, închide geana / Și deschide-o într-o lume ce așteaptă s-o moșești!”

Reminiscențele viziunii eminesciene asupra poeziei din *Epigonii* („Înger palid cu aripi curate, / Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate, / Strai de purpură și aur peste țărâna cea grea”) sunt ajustate și ele noii poetici (afirmată la un alt sfârșit de secol), autorul *Levantului* păstrând *visarea* (ca imanență transcendentă a Poeziei) și conceptul de *joc* (într-o viziune modernă la Eminescu, postmodernă la Cărtărescu), înlocuind *icoanele* și *glasurile tremurate* (ca substanță a poeziei în versiunea scriitorului romantic) cu corespondentul lor în variantă postmodernă – imagini ale realului („Șpangă de bărbat alături de piept fraged de femeie”) și mixaj de voci lirice („Stiluri mult sofisticate”).

Reiterarea sintagmei eminesciene „vreo istorie pe apă” plasează discursul cărtărescian sub semnul *epigonilor* („împleteam și eu la frase, umilitul condeier”), categorie în care se includea și eul poetic eminescian („Iară noi? Noi, epigonii?...”) și care trebuie înțeleasă nu în sensul de urmași nedemni, ci de creatori în căutare de sine, râvnind descoperirea unei rațiuni de *a fi*, și în căutarea mijloacelor po(i)etice, în contextul conștiinței „deja-spusului” („Că dânn tot ce fu vreodată scris cu râset și cu lacrimi / Mai poci însumi a rescrie cocârjat pă foi cu drag?”).

Principala strategie po(i)etică devine, astfel, *rescrierea*, certificând conștiința dualismului și faptul că „auto-realizarea nu este posibilă decât prin limbaj” [1, p. 74]. Ideea este susținută de vocea auctorială din poemul cărtărescian, ce surprinde subtilitatea mecanismului creator, de esență reiterativă: „Mehanismul cel poetic ce-i dânn pârgii și imagini” / *Are-n cellalt cap o peană ce-nnegrește zeci de pagini / Care crezi că tu le cugeți, dară ele-s cugetate / Dânnainte de potopuri, dă fosili, dă coacervate*. Totodată, „meșteșugul” livresc, pe care eul cărtărescian încearcă a-l „stăpâni”, este doar în aparență un act combinatoriu de suprafață, el revendicându-și o valoare ontologică, întrucât este alimentat „dânn experiența sumbră / A trăitului cu sine, a mușcatului dânn totu-și...”, amintind de „scrierea cu sine”, în variantă stănesciană. În cadrul procesului creator, instanța își asumă un (iluzoriu) statut demiurgic („Și din moarte foi uitate să desfac o orchidee”), corelat cu tentativa (zadarnică) de eternizare a operei („Și să fac nemuritoare-o dăltuire în halva”), în contextul scepticismului afișat de eul poetic într-o altă

secvență („Toate, toate au speranța că vor dăinui în veci: / Pân-la urmă toate crapă ca bășicile cei seci”, corespondent al viziunii eminesciene din *Memento mori* („În zadar le scrii în piatră și le crezi eternizate, / Căci eternă-i numai moartea, ce-i viață-i trecător”).

Impresionantul joc *levantin*, în care surprindem topoi recognoscibili ai literaturii române (cei eminescieni fiind, în opinia noastră, prioritari, în virtutea „fascinațiilor comune” ale celor doi creatori) funcționează pe două planuri interpretative: unul de suprafață, manifestat prin comicul și ludicul gratuit, și altul de profunzime, orientat spre recontextualizarea și resemantizarea momentelor literare cunoscute, ambele planuri fiind subsumate viziunii onto poetice integratoare, ca substanță coagulată a operei. În acest sens, imaginea simbolică a „globului de cristal”, ce asigură descinderea magico-onirică a eroului Manoil în spațiul paradisiac și accesul la conștiința arheică (după modelul eminescian din *Sărmanul Dionis*), este relevantă pentru dezvăluirea sensului ontologic circumscris demersului creator: „Poate că scrisei *Levantul* doar să aflu globul ista”. În aceeași ordine de idei, vocea auctorială certifică valoarea ontologică a propriei scriituri („Ce-aș fi de n-aș scri *Levantul*”; „să mă scriu pe mine însumi dacă nu aș cuteza?” / Lasă-mă să sap o lume, fie și în acadea, / Orbitoare fantase... Altfel nu știu de ce viv”), dar și a scriiturii în general (*Totul este scriitură*).

Alcătuțit din piese ale literaturii anterioare, *Levantul* lui Mircea Cărtărescu constituie un exemplu relevant de rescriere (în registru ludic) a canonului literar românesc, prin sincronizarea stilistică a mai multe discursuri poetice, prin organizarea colajelor și resemantizarea lor. Inserțiile din opera eminesciană, deși creează impresia unor structuri dispersate, a unor „insule” intertextuale în cuprinsul poemului, trebuie privite prin prisma reinterpretării făcute de autorul postmodern și a interferențelor de viziune cu precursorul.

Bibliografie

1. Bloom Harold, *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei*, traducere și note de Rareș Moldovan, Pitești, Paralela 45, 2008.
2. Boldea Iulian, *Poeți români postmoderni*, Târgu-Mureș, Ardealul, 2006.
3. Manolescu Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008.

4. Cărtărescu Mircea, *Producția literară nu e o grămadă de cărți, ci un sistem*. Interviu realizat de Doina Ioanide [accesat 9.04.18]. Disponibil: http://www.observatorcultural.ro/Productia-literara-nu-e-o-gramada-de-carti-ci-un-sistem*articleID_24247-articles_details.html
5. Cărtărescu Mircea, *Eminescu. Visul chimeric*, București, Humanitas, 2011.
6. Rațiu P.-B., *Poetica dublului în opera lui Mircea Cărtărescu*, 2013. Teza de doctorat. Cond. științ. prof. univ. dr. Iulian Boldea [accesat 09. 07. 2015]. Disponibil: http://www.upm.ro/scoala_doctorala/assets/pdf/rezumat/2013/Ratiu_Bogdan_rezumat_romana.pdf
7. Cărtărescu Mircea, *Levantul*, București, Humanitas, 2014.